

Т. І. Лазанська, В. М. Биченков

Буржуазія

БУРЖУАЗІЯ (франц. bourgeoisie, від пізньолат. burgus – укріплене місто) – панівний клас капіталістичного суспільства, який володіє основними засобами виробництва, живе за рахунок додаткової вартості, отриманої внаслідок використання найманої праці. В наук. колах термін «Б.» тісно пов'язаний з марксист. дискурсом, тому багато сучас. укр. дослідників віддають перевагу ін. маркерам – «капіталісти», «підприємці» тощо. Залежно від розмірів підприємства, кількості робочої сили Б. поділяється на велику, середню і дрібну; відповідно до сфери застосування капіталу – на пром., торг., фінанс. і сільську.

Б. виникла у феодал. суспільстві зі стану вільних жителів міст, яких у країнах Зх. Європи називали «буржуа». Як клас сформувалася в період руйнування феодал. відносин, первіс. накопичення капіталу, коли серед міського насел. виділилося 2 осн. соц. групи: вільні від особистої залежності й засобів виробництва наймані робітники і власники засобів виробництва. Значну роль у становленні Б. як окремого класу суспільства відіграли революції 15 – 1-ї пол. 19 ст. у зх.-європ. країнах .

Б. в Україні з'явилася у 17 ст., коли почали зростати міста і виникали перші мануфактури. Внаслідок панування феодал.-кріпосниц. системи, яка існувала до серед. 19 ст., формування Б. як класу відбувалося досить повільно. Лише з поч. індустріалізації у 30–50-х рр. 19 ст. цей процес пришвидшився, мануфактурне виробництво поступово переросло у фабричне, зросла кількість найманих робітників. За списками фабрикантів і заводчиків, складеними 1832, в Україні налічувалося 645 осіб, які займалися розвитком промисловості. Торгівля була осн. джерелом діяльності тогочасної Б. Заг. чисельність купців усіх трьох гільдій разом з іноземцями 1850 в Україні становила понад 35,6 тис. осіб, або 19,7 % від заг. кількості в Рос. імперії. Внаслідок заворушень на зх.-укр. землях в Австро-Угорщині та рос. бурж. реформ 1860–70-х рр. суттєво пришвидшилося становлення капіталізму на укр. землях. У 2-й пол. 19 ст. відбулися кардинал. зрушення в економіці України, які перетворили її з відсталої на аграрно-індустріал. державу з відносно високим рівнем розвитку промисловості. Формування Б. йшло як з низу, з середовища селян, міщан, козаків та ін. станів, так і з верху – дворян, першогільдійських купців, чиновників та ін., яких економічно підтримував самодерж. уряд, послаблюючи при цьому

конкуреноспроможність представників підприємниц. класу. 80–90-і рр. стали вирішальними для нар. господарства, яке суттєво збільшило свій пром. потенціал, а темпи його зростання випереджали темпи в деяких індустріально розвинених країнах Заходу. Наприкінці 19 ст. лише гільдій. підприємці заснували понад 27,8 тис. пром. та торг. закладів, інші – понад 55,9 тис. аналог. закладів та більш як 300 підприємств акц. форми власності. В Україні 1897 велика Б. налічувала 289,5 тис. осіб (разом з родинами), дрібні заможні господарі – 413,6 тис. та дрібні незаможні виробники – 910 тис. Серед них українці становили понад 32,5 тис. осіб (29,1 %), росіяни – понад 43,1 тис. осіб (38,6 %), євреї – більш як 18,9 тис. осіб (17,6 %), поляки – 10 тис. осіб (9 %). Найвпливовішою і найбагатшою була велика пром. Б., підприємниц. діяльність якої пов'язувалася з передовим у тех. й організац. відношеннях госп-вом (провідні галузі промисловості: вугіл., металург., маш.-буд.). Вона була здатна пристосовуватися до мінливих умов світ. ринку, швидко змінювати залежно від цього принципи і форми екон. діяльності. Від 90-х рр. 19 ст. у практику підприємниц. діяльності увійшли постійні відрахування на школи, лікарняні установи, благодійні заклади, пенсійні фонди тощо. Серед укр. підприємців відомі благодійниц. діяльністю родини Симиренків, Терещенків та ін. На поч. 20 ст. значне місце у промисловості посіла монополістична Б., зі становленням якої пов'язане утворення низки синдикатів, трестів та картелів у провід. галузях промисловості. Однак найчисленнішу групу Б. становили с.-г. підприємці, які загалом мали у своєму розпорядженні бл. 12 млн га землі. Вони займалися не лише с. госп-вом, а й торгівлею, лихварством, пром. виробництвом. Поряд із впливовою пром. групою Б. виникали великі банк. об'єднання. Внаслідок злиття банк. капіталу з промисловим формувався фінанс. капітал. Одночасно відбувалося становлення системи держ.-монополіст. капіталізму, яке посилювалося з поч. 1-ї світової війни.

Б., сформувавшись наприкінці 19 ст. у значну соц.-екон. силу, створила свої перші представниц. організації (Всерос. з'їзд фабрикантів, заводчиків та осіб, зацікавлених вітчизн. пром-стю, 1870; з'їзди гірничопромисловців Пд. Росії, 1874; Всерос. товариства цукрозаводчиків, 1897 тощо), через які здійснювала тиск на уряд заради забезпечення своїх підприємниц. інтересів. Безпосередня ж участь Б. у політ. житті була мізерною. До поч. 20 ст. вона політично залишалася неоформленою. Свої перші політ. партії укр. Б. створила 1897 (Заг.-демократ. партія) та 1904 (Укр. демократ. партія та Укр. радикал. партія). Найбільш повно ідеологію бурж. демократії висловлювала заг.-рос. Конституц.-демократ. партія (кадети), до якої входили і представники укр. Б. В Україні близькою до неї була Укр. радикал.-демократ. партія (1905–08), а пізніше – Товариство укр. поступовців (1908–17). Частина пром. Б. входила до Партії октябристів («Союз 17 октября»). На відміну від країн Заходу, де Б. прийшла до влади, покінчивши з політ. пануванням феодалів, в Україні Б. отримала політ. керівництво державою на короткий час 1917. У свідомості багатьох українців були поєднані поняття «нація» і «бурж. лад», що призвело до становлення такого істор. феномену, як «нац. Б.». Повністю діяльність Б. було припинено зі встановленням рад.

влади в Україні. Відсутність в укр. суспільстві сформованих традицій нац. Б. негативно проявилася після проголошення незалежності України 1991. Сусп. трансформації винесли на поверхню громад. життя елементи досить архаїч. походження (тіньова економіка тощо), змусили згадати про т. зв. добу первіс. нагромадження капіталу. З відновленням укр. державності та проголошенням курсу здійснення ринк.-демократ. перетворень відбувається нове відродження підприємниц. класу України.

Рекомендована література

1. Гиндин И. Ф. Русская буржуазия в период капитализма, ее развитие и особенности // История СССР. 1963. № 2–3;
2. Дякин В. С. Самодержавие, буржуазия и дворянство в 1907– 1911 гг. Ленинград, 1978;
3. Галахов В. В. Торгово-промышленное предпринимательство Российской буржуазии в конце XIX века. Москва, 1985;
4. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма / Пер. с англ. Москва, 1990;
5. Крутиков В. В. Буржуазія України та економічна політика царизму в пореформений період. Дн., 1992;
6. Зомбарт В. Буржуа: Этюды по истории духовного развития современного экономического человека. Москва, 1994;
7. R. Breen, D. Roman. Class Stratification. London, 1995;
8. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм. IV–XVIII ст. К., 1995–98.

Бібліографічний опис:

Буржуазія / Т. І. Лазанська, В. М. Биченков // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2004. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-38054>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).